

מפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחנך מחטב עציך עד שואב מימך
(כט, י)

והקושיא מפורסמת דהלא חטב עצים ושאבי מים שניהם פחותים
וסמוכים ולא שייך הלשון מחטב עד שאב אלא די"ל דמרמו לשני
שאיפות בעבודת השם דטבע אש היוצא מן העצים שעולה למעלה וטבע
המים להיפך דיורדים מלמעלה למטה וזהו מכון לשני מהלכים אלו
המיגעים עצמם בשאיפה לשמימות עד אלו שמסתפקים בעיקר בביטול
התאוות והרדיפה אחר עוה"ז ואולי לזה נתכוון משה באמרו כי המצוה
הזאת לא בשמים הוא ולא מעבר לים והיינו דפעם קודם קבלת התורה
היתה בשמים וכן קודם יציאת מצרים היתה מעבר לים אכל כעת לא
בשמים היא ולא מעבר לים דהיינו דיכולים להגיע ע"י שני הדרכים של
שאיפה למעלה ושביטול התאוות דקרוב הדבר בפין ובלבבך וזהו ג"כ
מה שנאמר ובחרת בחיים למען תחי אתה וזרעך היינו אף דיש ללמוד
גם מהמות והרע שנולד ע"י מה שסר מדרך התורה מ"מ העיקר הוא
לבחור בחיים ולהדגיש את הטוב והיינו משום דהסור מרע יותר קשה
להשפיע על זרעו משא"כ בחירת החיים יעבור גם לזרעך לכן ובחרת
בחיים.

(1) מעין האל

(2) אצלך

הכבוד שעשיתי לו שלא ידעתי אז בגדלות רבינו.

ואלה הדברים נכנסו במוך מעמיקי לבי, דאם בכבוד נשר ודס מצקס סליחה על העבר, על אחת כמה וכמה בגדולת יוטר בראשית אשר עמה נתרצה ההכרה אללי ציותר ויותר מאשר ידעמיו מאז, ועמה גדלה עבודתי ויראחי ואהבתי אליו ציותר שאת לפי ערך גדולת ההכרה זו ועל העבר אני מתחנן ומבקש ומסבף עזמי שימחול לי על מיעוט עבודתי בימים שעברו, כי בכל יום ויום אני מכיר יותר בגדולתו לפי שקלי ובכל יום אני עושה תשובה על יום אחתול במיעוט הכבוד להקב"ה לפי אשר ידעתי ציוס זה ע"כ.

חזינן דהעושים תשובה אמיתית, כל ימיהם בתשובה על הימים שעברו, וכל מה שרואים יותר חסדי השי"ת ומכירס גדלות הצורא יתברך מתלהבים יותר לעבדו ומתמרמרים בלכס על הימים שעברו שקינרו בעבודת השם כלפי הכרתם היום, וזה הפשט כאן, דאחר שימחיל האדם לעשות תשובה כדכתיב והשבת אל לבבך, אז בכל יום ויום יגיע להכרת גדלות הצורא יתברך שמו, ויתבייש עוד יותר האין חטא כנגדו והיו כל ימיו בתשובה ציותר שאת, וזהו ושבתי "עד" ה' אללקיך, דכל התשובה יהיה משום שיכיר עוד מדריגה בגדלות הצורא יתברך עד שיכה להכיר במדריגה הכי גדולה של הקב"ה שהכיר זו היום.

ושבת עד ה' אלקיך וכו' (ל. ג). הקשה צאור החיים הקדוש דלעיל פסוק א' כתיב והשבת אל לבבך, ומה הכפילות. ועוד מה הלשון "עד" ה' אללקיך, הא יכול לכתוב לה' אללקיך. ויש לתרץ בהקדס עם העוברא של ר' מעדי' גאון (מונח בסידורו של שנת ח"צ פרק ג') שפעם אחת בא אללו אחד מתלמידיו פתאום בלילה, ומלא אוחו שהיה מתגלגל בשלג, והיה התלמיד עומד משתמוס ונתרד ונתתח ואמר לו רבי רבי כלום ח"ו אחס צריכין לתשובה ציפורים וסיגופים גדולים כאלה וכו' והשיב לו חדע שמעולם לא עשיתי כואת כי ידעתי בנפשי שלא עברתי עברה כזו ח"ו שאחי צריך כזה, ואין למדתי דרך הזה מנעל הבית אחד שבאתי לבית מלונו והוא לא היה מכיר צי אם אני בעל חורה או לא, וכדני בדרך הכבוד שעושין לכל אדם, ואח"כ ינא הקול צעיר שאני באתי לשם, ונתאספו כל העיר לכבודי, וצראות הבעה"צ זה, התחיל גם הוא לכדני בכבוד גדול נורא מאד, וכשרציתי ללאת משס לשום לדרך פעמי, ויפול הבעה"צ לפני רגלי, ויבך ויתחנן לי לאמור, ימחול נא כבוד חורתי לי על כבודו, ואמרתי לו הלא כדנת אותי מאשר היה צידך, ומה היית יכול לעשות, והשיב אני מפייסו על השעה הראשונה שלא הייתי יודע במעלות גדולות של מורי ורבי, ולא כדנתו בכבוד הראוי לכבודו הרממה, רק כפי שמכדנין שאר אנשים, על זה אני מבקש מחילה על מעט

1. ר' ורא כי היה ליה מלחא בהדי איניש היה הליף ותני לקמיה ומציא ליה כי היכי דנתי וניפוק ליה מדעתיה רב הוה ליה מלחא בהדי ההוא פבחה לא אתא לקמיה במעלי יומא דכפורי אמר אידו איזיל אנא לפיזס ליה פנע ביה רב הונא אמר ליה להיכא קא אויל מר אמר ליה לפיזס לפלניא אבד אויל * אבא למיקטל נפשא אויל וקם עליוהי הוה יתיב וקא פלי רישא דלי עיניה וחוייה אמר ליה אבא את זיל לית לי מלחא בהדי בהדי דקא פלי רישא אישחמיס גרמא ומזייה בקעיה וקפליה *

כי המצוה הזאת.

פירוש, מצוה של תשובה, כמו שפירש העקרים 1. (פסוק טו) "ראה נתתי לפניך היום את החיים (ואת הטוב) את המות (ואת הרע)". ובפרשת ראה (לעיל יא, כו) אמר "ראה נתתי לפניכם היום ברכה וקללה וכו'". וזה קודם שאמר מצוה התשובה. אבל כיון שאמר מצוה התשובה, הלא "החשבון" גדול מן "הדין" - שהיה יכול לשוב ולא שב, וזה עבירה יותר גדולה ונתהוה מברכה וקללה חיים ומות. כי אם לא שב, אז מהקללה נעשית מות חלילה, שכאשר אמר לו שישוב ולא שב, העול יותר גדול. ולכן מסיים (פסוק יט) "העדותי בכם היום" - שנתתי לכם מצוה התשובה וכו' - "החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה" - שמהקללה נעשה מות. ולכן (שם) "ובחרת בחיים". וזה מוסר גורא.

א כל המצוות שבתורה, בין עשה בין לא תעשה, אם עבר אדם על אחת מהן בין בודון בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא. שני איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם למעול מעל ביי" ואשמה הנפש ההיא והתודו את חטאתם אשר עשו, זה וידוי דברים. וידוי זה מצוה עשה: כיצד מתודה. אמר אנא יי"י [69] חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך והרי נחמתי ובשתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה. זה הוא עיקרו של וידוי. וכל המרבה להתודות ומאריך בענין זה הרי זה משוכח.

5 ראה חכמה

6 עת חכמה

ונראה נדעת הרמב"ם, דכתב בפ"ז מה' תשובה כ"ה, כל הניזאים כולן נזו על התשובה, ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה, וכבר הצעתי חורף שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותו, ומיד הן נגאלין, שנאמר ויהי כי יבאו אליך כל הדברים וגו', ושבת עד כי אלקיך וכו'. הרי מצוה שהרמב"ם מפרש את הפסוק "ושבת עד כי אלקיך" שאין זו מצוה, אלא שזוכי הצעתי שסוף ישראל לעשות תשובה.

ואשר על כן לא כתב הרמב"ם שטעם התשובה הוא מצוה עשה, כיון שהצעתי חורף שסוף ישראל לעשות תשובה, כלומר שתשובה היא דבר שמוכרח לבוא, אי"כ לא שייך לומר שטעם התשובה הוא מצוה עשה, שהרי כלל הוא בכל מצוה עשה ולא תעשה, שהן מסורות ביד בני אדם לקיימן או לא לקיימן, כמש"כ הרמב"ם בפ"ה מה' תשובה, רשות לכל אדם נחונה אם רצה להעשות ענינו לדרך טובה ולהיות לדיק כרשות בידו, ואם רצה להעשות ענינו לדרך רעה ולהיות רשע כרשות בידו וכו', ודבר זה עיקר גדול הוא, והוא עמוד החורף והמלוח שנאמר ראה נתתי לפניך היום את החיים וכו', כלומר שאין הצורה כופה בני אדם ולא גוזר עליהם לעשות טובה או רעה, אלא הכל מסור להם.

ולפי זה נדעת הרמב"ם ה"ל, שתשובה היא דבר שמוכרח לבוא, ואפילו שזכ בסוף גלותו, אצל מאחר שמוכרחים לעשות תשובה, ואין דבר זה מסור תמיד ביד בני אדם, לכן אין היא בכלל מצוה עשה, שהרי לא יתכן שטעם סוף גלותו תהיה התשובה מצוה עשה, שהיא מסורה ביד בני אדם, ובסוף גלותו שמוכרחים לעשות תשובה, לא תהיה התשובה מצוה עשה, שהרי אם נאמר ליווי על התשובה, הלא זה לכל הדורות ולכל הזמנים, כמש"כ רש"י בחולין ק"ז ע"א, תורת משה קריוב תורה, לפי שיתנהג תורה לדורות, ואל ניזאים לא קרי אלא קבלה שקבלו מרוב הקודש כל נבואה ונבואה לפי לורך השעה וכדור וכמעשה. וכ"כ הרמב"ם כי מגילה פ"ג ה"ח, כל ספרי הניזאים וכל הכתובים עתידין ליבטל לימות המשיח, חוץ ממגילת אסתר, והרי היא קיימת כחמש חומשי תורה וכלכות של תורה שצטל פה, שאין צטלן לעולם. ואם תשובה היא מצוה עשה של תורה, המסורה ביד כל אדם לקיימה או לא לקיימה, כמו כל מצוה התורה, שזו אי אפשר לומר שצטלן גלותו היבטל מצוה זו, לאחר שמוכרחים לעשות תשובה, שהרי מצוה של תורה אין צטלן לעולם. וכיון שלדעת הרמב"ם תשובה היא דבר שמוכרח לבוא, לפיכך היא לא בכלל מצוה עשה, אלא מצוה עשה היא וידוי דברים, כלומר כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות, וידוי זה מצוה עשה.

7 עת חכמה

לא יז ואמר ביום ההוא הלא על כי אין א-לכי בקרבי מצאני וכו'. נתקשו רבים בזה, דאמאי לא מועיל התשובה 1. ונתבונן דשם תשובה כפי מה שמורה שמה, איך נחשבת למצוה שישוב מכסלו ולא יחטא עוד, הלא בלא המצוה, מצווה ועומד לבלי לעבור על מצוות השי"ת. וכי בשביל שעבר ושנה בה הותרה לו סלקא דעתך 2? הנה האזהרה הראשונה המונעתו מחטוא טרם שחטא היא מונעתו מחטוא גם אחרי שחטא. ועיין ספרי סוף שלח בזה 3 [וכן כתב רבינו בפירוש המשנה לנזיר פרק ו במשנה דנזיר שהיה שותה יין הרבה, יעויין שם דברים נמרצים 4]. אמנם מצוה התשובה. אשר

על זה צריך מצוה פרטית, הוא שאם חטא ועובד את חטאו מצוה להתודות ולהגיד לפני השי"ת כי יודע בעצמו שחטא ומבקש כפרה 5. וכן הוא לשון רבינו בהלכות תשובה 6: "כשיעשה תשובה וישוב מחטאו [פירוש, לבלי לחטוא מחמת הציווי שהוא מצווה שלא לעבור בפעם הראשונה קודם שחטא - בין מצוה עשה בין מצוה לא תעשה] חייב להתודות לפני השי"ת שנאמר וכו' והתודו את חטאתם. ומה שצריך שבשעה זו יחשוב שלא ישוב לכסלה ולא יעבור עוד מצוה פי ה' הוא נכלל בוידוי יעויין שם 7. וכן בא אתרי החינוך וביאר דבריו 8. אבל על התשובה בעצמה אין לחשבה למצוה חדשה, זולת הציוויים שכבר נצטוו עליהם 8א. וזה ברור.

1 (יביג) לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְלַמַּעַן יִלְמְדוּ.
 הָאֲנָשִׁים וְהַנְּשִׂימ, כִּי גַם
 הֵן שׁוֹמְעוֹת וְלוֹמְדוֹת לִירְאָה אֶת ה'.
 וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלַמְדוּ. הֵם
 הַטַּף, כִּי יִשְׁמְעוּ וְיִשְׁאַלּוּ, וְהָאֲבוֹת יִרְגִילוּם
 וְיַחַנְכוּ אוֹתָם. כִּי אֵין הַטַּף הַזֶּה יוֹנְקֵי
 שָׂדִים, אֲבָל הֵם קִטְנֵי הַשָּׁנִים הַקְּרוֹבִים
 לְהַתְחַנְּךְ, וְזֶה טַעַם וְלַמְדוּ לִירְאָה בְּעַתִּיד,
 כִּי לְמַעַלְהָ אָמַר וְלַמְדוּ וְיִרְאוּ. אֲבָל
 רְבוּחֵינוּ אָמַר (חגיגה ג), הָאֲנָשִׁים לְלַמֵּד
 וְהַנְּשִׂימ לְשִׁמְעַע, וְהַטַּף לְמַה בָּא, לְתַן שְׂכָר
 לְמַבְיְאֵיהֶם:

ע"ד סעודה ברכי יוחנן בן
 ברוקה רבי אלעזר (בן) חסמא שהלכו
 היום אמרו לו חלמירך אנו ומימך אנו שוחן אמר להם אף על פי כן
 אי אפשר לבית המדרש בלא חדוש שבח של מי היה שבת של ר'
 אלעזר בן עזריה היתה ובמה היתה הגדה היום אמרו לו בפרשת הקהל
 ומה דרש בה יתקול את הנעם האנשים הנשים והנץ אם אנשים
 באים ללמד נשים באות לשמיע טף למה באין כדי לתן שכר למביאיהן אמר
 להם סתגלה פניה היתה בידכם ובקשתם לאברה מבי

10 י"ג 103

חֲמֻשָּׁה תְּלִמִידִים הָיוּ לְרַבִּין
 יוֹחָנָן בֶּן זָבָאי, וְאֵלוּ הֵן: רַבִּי
 אֱלִיעֶזֶר בֶּן הוֹרְקָנוֹס, וְרַבִּי
 יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָא, וְרַבִּי יוֹסִי
 הַכְּהֵן, וְרַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן
 גִּתְיָאֵל, וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן
 עֶרְדִּי. הוּא הָיָה מוֹנֵה שְׂבָחָן: רַבִּי
 אֱלִיעֶזֶר בֶּן הוֹרְקָנוֹס, בּוֹר סוּד
 שְׂאִינוּ מְאִיבַד מִפָּה; רַבִּי
 יְהוֹשֻׁעַ בֶּן חֲנַנְיָא, אֲשֶׁרִי יוֹלְדָתוֹ;
 רַבִּי יוֹסִי הַכְּהֵן, חֲסִיד; רַבִּי
 שְׁמַעוֹן בֶּן גִּתְיָאֵל, יָרָא חֲטָא;
 וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן עֶרְדִּי, כְּמַעֲיֵן
 הַמַּתְנַבֵּר.

17 ע"ב 104

אשרי יולדתו.
 שהיה בקי בכל דבר למוד
 ויועץ וקרוב למלכות. ואני
 שמעתי: לפי שאמו גרמה
 לו שיהיה חכם. שכל
 הימים שעברתו אמו היתה
 מקצרת בכל יום על כל
 בתי מדרשות שהיו בעיר,
 ואומרת להם: בכקשה
 מקם, בקשו רחמים על
 העבר הזה שיהיה חכם.
 בגמרא ירושלמי.

1 "הקהל את העם האנשים והנשים והנץ וגו' למען ישמעו ולמען
 ילמדו וגו'" (לא: יב) — אחז"ל: טף למה באו, לתן שכר טוב למביאייהם.
 ואמר הג"ר נתן אדלער זצ"ל שע"י הבאת הטף מתבלבלים האבות, ואין
 ביכלתם לשמוע קריאת התורה, ויחשבו האבות שאולי טוב יותר להשאיר הטף
 בביתם. לכן אמר הכתוב שמה שמחנכים את הבנים ע"י ביאתם למקום
 המקדש, יש שכר יותר גדול עבור האבות מהשכר שהי' מגיע להם עבור
 שמיעתם. ומזה יש ללמוד, שטוב לבטל מעט משלימות שלו כדי לחנך הבנים
 ברוח התורה. (אכן, יעויין במשנה ברורה. סי' קכ"ד ס"ק כ"ח שכותב: וצריך
 שיחנכם [הקטנים] שיעמדו באימה ובריאה. והקטנים ביותר הרצים ושבים
 בביהכ"נ בשחוק, מוטב שלא להביאם, דהרגל נעשה טבע, וגם שמטרידים
 להציבור בתפלתם. עיי"ש).

18

ק"מ 105

הגה יש סופרים מדקדקים לכתוב [אוחז"ל] (ד) ה' (ה) (ז) ב"ה שמו
 בראש העמודים וכן ק"ת המדקדקים לכתוב בראש כל עמוד ו' וקורין
 אוחז (ח) ווי העמודים. ו' ואין לדקדק בכל זה ואפילו המדקדק יותר שלא
 ימעט או ירחיב הכתב לפעמים משום זה (הנהגות מ"י" ס"ז) כי כל דברים
 אלו אין להם שורש על מה שסמכו (ב"י) (ז):

19 ז"א 106

20 ע"ג 107

יחזר שם סעיף לג' ותימה:
 ה' ב"ה שמו. וחס ב'
 דבראשית, יו"ד יודוך לחיך. ה' הבלים אמריהם כל' בשלח קודם השירה.
 ש' שמר לך ויש עושים ש' שופטים ושופרים. מ' מה טובו, ו' ואלעזר
 בס. כן הוא בהגהת סמ"ק סי' קנ"ה ובהגהת מיימוני אבל מדברי
 המרדכי דלקמן נראה מבוואר דו"ו של ב"ה שמו"י הוא וי"ו אחר
 חזן מו"י ואלעזר:

(ד) ב"ה שמו. פי'
 אוחז"ל אלו מכוונים שיתחילו תמיד
 בראש העמוד. פי' ב' דבראשית.
 יו"ד יודוך לחיך. ס' הבלים ביבשה.
 ש"ן שמר לך. מ"ם מה טובו, וי"ו
 ואלעזר בס. כן כחוב בהגהת
 מיימוני פרק ז' דהלכות תפילין וכתב
 שם שיש ק"ת פיסול בזה ועל מ"ם
 שמתחילין בו"ו"ן כתבו המרדכי
 וסמ"ק ע"ז אי אישר חילי אבטליניה
 ובהגה' מיימונית קרא לאוחס
 סופרים בריב

20 108